

עפר הארץ וכוכבי השמים

וירא תשפ"ה שלום רב

בסוף העקדה כאשר עבר אברהם בהצלחה את הנסיון מברכו ד' בכל מיני ברכות, ובפי"ז כתוב: כי ברך אברך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים. ורש"י תמה על כפל הלשון של ברך אברך, וכן והרבה ארבה, ולכן הביא בשם הב"ר אחת לאב ואחת לבן, וכפל את זה פעמיים. אבל לכאורה לא העלה תרופה, כי זה פשוט שמה שמברך את אברהם הוא ג"כ מברך את יצחק, וה"ה להיפך, וא"כ מה החילוק בין ברכת אברהם לברכת יצחק עד שהוצרך להדגיש את הכפל שבדבר. ובפירוש עץ יוסף על המדרש ציין לעיין במדרש במדבר רבה פ"ב ששם מבואר החילוק, והוא המשך הפסוק, והיינו שמה שבירכו שארבה את זרעך ככוכבי השמים זה ברכת אברהם, ומה שבירכו שיהיו כחול אשר על שפת הים זה ברכת יצחק, ולכן כפל ברך אברך והרבה ארבה, שיש לאברהם ויצחק ברכות נפרדות, ועיי"ש במדרש שהאריך בזה. אבל עדיין הדברים סתומים דמה החילוק בין ברכת הכוכבים ובין ברכת החול, שהרי שניהם אינן יכולים להספיר ושניהם מדגישים את הריבוי של כלל ישראל, וא"כ עדיין אין לנו הבנה בעמקות הדבר.

והנה בשיעור שלום רב לך תשפ"ה הארכנו אודות מה שנראה מפשטות הפסוקים ושיטת רש"י שכאילו מתחלה פקפק אברהם בהבטחת השי"ת שיהיה לו זרע, ולבסוף שהאמין נחשב לו זה כזכות וצדקה על שהאמין בהקב"ה, והרמב"ן תמה עליו הרבה וכי זה נחשב זכות וצדקה למאמין כמו אברהם, וגם איך שייך בכלל שיפקפק אברהם בהבטחת השי"ת שכבר הבטיח לו ושמתי את זרעך כעפר הארץ וגו', ולכן הרמב"ן שינה את הפשט הפשוט בכל דו"ד שביניהם באופן אחר, אבל באמת לשון הפסוקים משמע שכאילו אברהם באמת מפקפק בהבטחת השי"ת, שהרי הקב"ה הבטיח לו ושמתי את זרעך כעפר הארץ, ואילו אברהם מתמיה שכנראה הבטחה זו לא נתקיימה, אבל תמהנו ע"ז שקשה מאד לומר בדעת רש"י שאכן אברהם הסתפק בהבטחת הבורא, וזה לא ה"אאע"ה שאנו מדברים עליו ככה.

ויש להוסיף על התמיה דבאמת לאחר הברית מילה שהקב"ה הבטיח שוב בפעם השלישית שיוולד לו בן בשנה האחרת, אז מתארת התורה את תגובת אברהם בתור ויפל אברהם על פניו ויצחק, אבל רש"י ממחר

להביא את תרגום אונקלוס שאין כוונה לצחוק אלא לשמחה [וחדו], ודלא כתגובתה של שרה שאכן צחקה ומוכיחה ד' ע"ז, הרי שרש"י נזהר מלפרש בכוונה אברהם שכאילו פקפק בהבטחת ד', וא"כ גם בהבטחה השניה קשה להבין בדעת רש"י שאכן פקפק וע"ז הוא מקבל שכר שלסוף האמין. וגם כל ענין הזכות וצדקה ע"ז שהאמין בהבטחת ד' תמוה וכמו שהקשה עליו הרמב"ן

ולכן ברצוני לבאר את הפסוקים באופן חדש ע"פ דברי המדרש בפרשת לך לך ואפשר לפ"ז להבין גם את שיטת רש"י בענין זה¹, בהקדם כמה קושיות על עיקר הדו"ד שבין הקב"ה לאאע"ה, דהנה כאשר מבקש אברהם זרע והקב"ה מבטיחו שאשר יצא ממעיך הוא יירשך, ואח"כ [לפי פשוטו בפשט הראשון של רש"י] מוציא אותו החוצה ואומר לו ספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם, והיינו שא"א לספורם, וע"ז אומר לו כה יהיה זרעך. ויש לתמוה בתרתי, שהרי לכאורה הוא מבקש רק בן אחד שיירש אותו, אז מה זה שעונה לו שיהיה לו כ"כ הרבה עד שא"א לספורם ככוכבים. גם צ"ע מה זה שהוציא אותו החוצה, וכי א"א לא יודע שיש הרבה כוכבים בשמים ושא"א לספור אותם [וזה כנראה הוקשה לרש"י ולכן הביא שתי תירוצים באופן של דרוש שהוציא אותו מאצטגנינותו, או שהוציא אותו והגביהו למעלה מן הכוכבים] אבל לפי פשוטו תמוה. עוד תימה, מדוע בהבטחה הראשונה בתחילת הפרשה הבטיחו והיה זרעך כעפר הארץ ואילו כאן הבטיח שיהיו ככוכבים, מה החילוק בזה?

ועוד תמוה בכלל, הלא ישנם מאות מיליוני כוכבים², ולכאורה זה אף פעם לא היה כן, שאין כ"כ הרבה יהודים בעולם אפילו מתחילת הבריאה [ואולי זה כולל את כל גויי העולם שהרי הוא נהיה אב המון גויים וכל העולם נחשב כזרעו, אבל ג"ז תמוה], אבל בודאי זרע אברהם הישראלי לא היה במספר כזה, וא"כ מה הפשט בהבטחה האלקית?

עוד תמוה לכאורה מדוע מזכיר אברהם שבן משק ביתי הוא דמשק אליעזר, שהרי זה לא שייך לשאלת הבן, וכי אם לא היה לו אליעזר לא היה מבקש בן, ואדרבה הלא זה מחליש את טענתו שהרי לפחות יש לו את אליעזר, וא"כ מדוע הוא מזכיר את זה בכלל? וכן הקשה האוה"ח.

1,000,000,000,000,000,000 (1 billion trillion) 2.
stars in the observable universe!

1. ועיקרי הדברים בזה בתוספת נופך כבר מבוארים באוה"ח כאן בפ"ג וגם אח"כ בפ"ו, ועיי"ש, אבל דברינו מיוסדים על דברי המ"ר כאן, ובאוה"ח לא העתיקו.

ומכ"ז נראה לחדש שא"א באמת לא ביקש זרע, כי כנ"ל כבר הבטיח לו הקב"ה את זה, וכבר האמין באמונה שלמה שד' ירבה את זרעו כעפר הארץ, אלא כאן הוא בא אם בקשה אחרת לגמרי שעליה לא היה לו שום הבטחה אבל היתה מאד חשובה בשבילו, ונקדים לזה דברי רבותינו בב"ר [מד-ט] כתבו להדיא כן ועוד יותר מזה, וז"ל הב"ר רבי יודן ורבי אייבו בשם רבי יוחנן שני בני אדם אמרו דבר אחד אברהם ודוד אברם דכתיב ביה ד' אלקים מה תתן לי אמר לפניו רבש"ע אם עתיד אני להעמיד בנים ולהכעיסך מוטב לי ואני הולך עירי דוד אמר חקרני קל ודע לבבי כו' אמר לפניו רבש"ע אם עתיד אני להעמיד בנים להעציבך מוטב לי ונחני בדרך עולם, כלומר סלקני מהעולם, הרי מפורש בחז"ל שבקשתו של אברהם אבינו לא היתה לבנים, כי זה כבר הובטח לו מהקב"ה ובודאי לא פקפק בזה, אלא אדרבה הוא מוותר על הבנים ועל הזרע אם לא יהיו בנים טובים שיהלכו בדרך ד', וא"כ כל ההנחה שא"א מפקפק בהבטחת הקב"ה אינה נופלת לגמרי³, ואדרבה אינו מפקפק כלל, אלא שהוא מוסר נפש ע"ז שאם הבן לא ילך בדרך ד', שוב אינו רוצה בהבטחת הזרע.

ולכן הוא מקדים שהנה בן משק ביתי הוא דמשק אליעזר, אבל הן לי לא נתת זרע, והוא כופל את זה פעמים, ופירש"י בנוטריקון שדמשק הוא שדולה ומשקה מתורת רבו, אבל על זה גופא ביקש אברהם שהוא לא רוצה שהתורה שלו תבא ע"י אליעזר אלא הוא רוצה זרע שימשיך את דרכו בתורה, ולכן חוזר אברהם ומבקש איזה מן בנים הוא רוצה, כי אצלו זה הדבר החשוב ביותר.

ויש לבאר לפ"ז מש"כ רש"י סוף פרשת לך לך [יז-יח] שלאחר שבשרו הקב"ה על לידת יצחק הוא אומר לו ישמעאל יחיה לפניך, ופירש"י יחיה לפניך יחיה ביראתך כמו התהלך לפני, וכנראה שהוקשה לו תיבת לפניך דהול"ל לו ישמעאל יחיה, ולזה תירץ רש"י שא"א הוסיף תיבת לפניך משום שרצה להבהיר להקב"ה שאף שהוא מבטיח לו את ישמעאל [מלבד יצחק], אבל אם ישמעאל לא יחיה לפניך, כלומר לא יחיה ביראתך, אז לא שוה לו כל ההבטחה, הוא לא צריך בן כמו ישמעאל אם הוא יהיה רשע, והיינו שזה שיטת אברם שהוא מוכן לוותר על הזרע אם זה לא יהיה זרע בירך ד'. ומטעם זה גופא בברית בין הבתרים הבטיח לו הקב"ה שאתה תבא אל ביתך בשלום, והיינו שישמעאל יחזור בתשובה, וגם אברהם אבינו ימות ה' שנים קודם זמנו משום שלא יראה

את עשו יוצא לתרבות רעה בימיו, והיינו משום שאברהם לא יכול לראות את זה. כל זה בקשת אברהם. וע"ז ענה לו הקב"ה צא החוצה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם ויאמר לו כה יהיה זרעך, והיינו שהקב"ה ענה לו על שאלתו שהכוכבים הוא סמל לבנים צדיקים המאירים את העולם ככוכבים, וזה ע"פ מש"כ רש"י בריש פרשת שמות: להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבים שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם שנאמר המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא, שבקשתו היתה לצדיקים שיאירו את העולם, ולזה הוציאו הקב"ה והבטיח שהזרע הזה שהבטיח לו לא יהיה סתם זרע אלא יהיה זרע כמו כוכבים, ולכן לא הבטיח לו כעפר הארץ כי לא ע"ז היתה שאלתו כאן, אלא עיקר שאלתו היתה על סוג הזרע שיקבל!

ויסוד הדברים ע"פ דברי חז"ל במדרש שהביא רש"י במגלת אסתר [ו-יג] אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפול לפניו לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו, ופירש"י אמרה: אומה זו נמשלו לכוכבים ונמשלה לעפר, כשהם יורדים יורדים עד עפר, וכשהם עולים עולים עד לרקיע ועד לכוכבים, והיינו שזה החילוק בין ההבטחה הראשונה לאברהם להבטחה השנייה, שמקודם הובטח לו זרע כעפר, אבל זה לא דוקא זרע של צדיקים, זה רק בני אדם שיכולים להיות גרועים כעפר, ולכן לא הסתפק בזה אברהם ושאל בן שהוא יירש אותו במקום דמשק אליעזר, כלומר משהו שימשיך דרכו בעולם, וע"ז ענהו שיהיה לו זרע שיוכלו להצליח ולשגשג עד שיהיו כמו כוכבים!

ובאמת הדבר מפורש ברש"י ריש דברים שאומר להם משה על סף הכניסה לא"י ד' אלקיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב, ופירש"י וכי ככוכבי השמים היו באותו היום והלא לא היו אלא ששים רבוא, ומהו והנכם היום, הנכם משולים כיום קיימים לעולם כחמה ולבנה וכוכבים, ומבואר להדיא בדעת רש"י שכאשר משתמש הפסוק בלשון ככוכבים לגבי בני ישראל אין הכוונה כפשוטו, אלא זה משל, וכמו שהכוכבים קיימים לעד כמו כן ישראל קיימים לעד, וכמו שהכוכבים מאירים לכל העולם, כמו כן ישראל, והכל נכלל בברכתו לאברהם אבינו.

ויסוד מוצק להבנה זו בדברי הפסוקים אצלנו מוכח בדברי רבינו בחיי בפירושו השני, דבפירושו הראשון פירש שביקש כפשוטו שביקש מד' זרע, וד' ענה שיהיה לו זרע רב ככוכבים, אבל בפירושו השני

המריצו הקב"ה לשאול, אלא שבאמת לא היה לו מה לשאול, כי הרי האמין בהבטחת הזרע, ולכן שאל בשביל זרע טוב שלא יכעיס את הקב"ה.

3. ויש להוסיף עוד שדברי המדרש האלו משלימים את דברי המדרש לעיל מיניה [מד-ה] שאע"ה אמר לפני הקב"ה מה תתן לי ואנכי הולך עירי, ובמדרש מפורש שהקב"ה מקודם אמר לו שאל, כלומר שאע"ה לא היה שואל כלום אא"כ

כתב רב"ח כה יהיה זרעך במדרגות החכמה, כי כשם שיש בכוכבים מי שאורו מזהיר ומבהיק יותר מחברו כו' כך עתידין חכמים שבישראל שיהיו מדרגות חלוקות אור תורתו של זה למעלה מאור תורתו של זה והשגתו של זה למעלה מהשגתו של זה עכ"ל, והן הן הדברים.

ועל הבטחה כזו כתוב והאמין בד', ועל האמונה הזו פירש"י שה' חשב את זה לצדקה וזכות בעדו שהאמין שהבנים שיהיו לו, לא יהיו רק כעפר הארץ אלא יהיו ככוכבים, ובכדי להאמין את זה צריך אמונה בדרגה גבוהה מאד שעד הנה באמת לא השיג אותה אברהם, אלא שזה צריכים להסביר מדוע זה נחשב כדרגה גבוהה כ"כ באמונה! ונדבר בזה בעתיד.

והנה מקודם שניישוב קושיא זו אנו נצטרך ליישב קושיא אחרת, שלכאורה תמוה איך יכול אברהם לבקש כן, הלא מפורש בגמ' ברכות דף י' א' שזה היתה שיטת חזקיהו המלך שראה שיצא ממנו מנשה שהרי רשע גמור ולכן לא עסק בפו"ר, אבל ע"ז נתחייב מיתה שאמר לו ישעיה בהדי כבשי דרחמנא למה לך שאין לנו להכנס בחשבונות שמים ואנו מצווים לעשות כל מה שאנו מצווים לעשות בלי שום חשבונות ופקפוקים, ולכאורה דברי המדרש האלו סותרים לדברי הגמרא הנ"ל.

ומצאתי שהרב מפונוביז ז"ל בספר דברי הרב ח"ב מקשה קושיא זו, שמקודם הוא מעתיק את דברי הרמב"ם בפ"ג מדעות שמדריך את האדם איך שכל מעשיו יהיו לש"ש, ומדריך הרמב"ם שבמצות פו"ר לא יחשוב שיהיה לו בן שיוכל לעזור לו לעשות מלאכתו אלא ישים על לבו שיהיה לו בן שיהיה חכם וגדול בישראל, וכתב הרב שמקורו של הרמב"ם לזה הוא דברי המדרש האלו שאברהם ויתר על הבטחת הזרע אם לא יהיה חכם וגדול בישראל, אלא שע"ז הקשה מהא דברכות שמבואר שאסור לחשבן באופן זה. ותירץ הרב שלק"מ משם ואדרבה יש להוכיח משם שכן הוא, שהרי ישעיה לא התווכח עמו על גוף טענתו, אלא אמר לו שהאדם הוא קצר השגה ולא שייך שידע אם יהיה לו בן חכם או לא, והוסיף הרב ששמע כבר מהגה"צ הח"ח שאמנם מבואר בחז"ל שמנשה עשה תשובה בסוף ימיו, הרי שחזקיהו לא ראה את הדבר עד הסוף וזו היתה טענתו של ישעיה נגד חזקיהו. וצריך להוסיף [אף שזה לא מבואר בדברי הרב] שלפ"ז א"ש דברי המדרש שלנו, שהרי כאן אברהם אבינו מדבר להקב"ה, והקב"ה הרי יודע את הכל, ולכן טוען א"א שמכיון שאתה יודע סופן של דברים, וא"כ אם יצא ממני בן שיכעיסך אז הרי אני מוותר על ההבטחה, ולכן זה היה מותר לו, אבל לחזקיה זה היה אסור וכמו שטען ישעיה אליו.

עוד תירץ הרב את דברי הרמב"ם מהגמ'

בברכות שדברי הרמב"ם נאמרו לאחר שקיים פו"ר, שאז ישים על לבו שכל מה שיהיה לו יותר מהמצוה שזה יהיה בן חכם, אבל בודאי אין היתר לבטל מצות פו"ר בשביל חשבונות כאלו, ולכן מכיון שחזקיה רצה לבטל פו"ר לגמרי מחמת חשבון זה, לכן אמר לו ישעיה בהדי כבשי דרחמנא ל"ל במאי דאיפקדית בעי למיעבד, כלומר כל מה שהוא ממש מצוה, בזה אסור לך לחשבן עכ"ל. אבל פלא על הרב, שתירוצו זה נסתר מהמדרש שלנו, שהרי כאן אע"ה לא קיים מצות פו"ר, ואעפ"כ הוא מוותר על ההבטחה אם יהיו בנים רשעים, וא"כ זה להדיא נגד הגמרא בברכות. אלא ש"ל שאע"ה לא נצטווה במצוות, אבל זה תמוה שהרי קיים א"א כהכח"כ.

ולע"ד ביישוב הסתירה שבין המדרש ובין מאמרם בברכות, בהקדם מה שידוע ממרן הח"ח, ונדפס בהרבה מקומות, דבר מדהים, שבערך משנת תרע"ז 1917 ולהלן עד סוף ימיו, כאשר באו אליו חשוכי זרע בבקשה שהח"ח יתפלל בשביל לזרע של קיימא, הוא דחה אותם ולא הסכים להתפלל עבורם, וביאר הח"ח בעצמו שזה משום שהוא ראה מה שקורה לדור הצעיר, שברובו הגדול והמכריע נהפך להיות בונדיסטי וקומוניסט וכו' כל דבר רע בעולם, וא"כ אמר שבדור הזה שיש סכנה כ"כ גדולה להביא בנים לעולם, מי יימר שבכלל זה דבר טוב שיהיה לך בנים, הרי הסיכוי שיצא מזה משהו טוב הוא קטן מאד, ולכן סירב הח"ח להתפלל על חשוכי זרע באופן כזה, ע"כ מה שמפורסם ונדפס בשם הח"ח. והנה לכאורה פלא גדול איך ענה כן הח"ח, הרי זה נגד הגמ' בברכות שישעיה הוכיח את חזקיהו בהדי כבשא דרחמנא ל"ל, וכאן זה בדיוק מה שעושה הח"ח. אבל מאידך גיסא, הרי מהמדרש הזה שהבאנו יש מקור מפורש לשיטות הח"ח בזה, ומסתבר מאד שזה אכן הוא מקורו [וקצת משמע מדברי הרב שהבאנו לעיל שהוא שמע מדרש זה מרבו הח"ח], אבל א"כ צ"ע שיש כאן סתירה בין הגמ' ובין המדרש, וא"כ איך הכריע בזה הח"ח.

ולע"ד נראה שאין כאן שום סתירה בין המדרש ובין הגמ', ובהקדם מה שאמר הקב"ה לאברהם כאשר הוציא אותו החוצה והראה לו את הכוכבים, שפירש"י בשם המדרש שא"ל צא מאצטנגינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן כו' אני קורא לך שם אחר וישתנה המזל, הרי שלפי טבעו שלו עולם לא היה שייך שאברהם יוליד, וכן הוא בגמ' יבמות שאברהם אבינו עקר וסריס היה ולפי הטבע לא היה יכול להוליד כלל, ובשביל שיווליד אברהם היה הקב"ה מוכרח לשנות את הטבע, והיינו שזה נס של הקב"ה לשנות את המזל, ובכלל כל לידת יצחק היה נס שהרי בגיל של אברהם ושרה בדרך הטבע לא היה שייך להם להוליד, אלא

רשע.

ולפ"ז יצא דבר מחודש [ואין זה הלכה למעשה אבל בהשקפה כמדומני שהדברים נכונים], דהנה בימינו פתח הקב"ה את שערי החכמה בעולם ואנו יכולים לעשות דברים גדולים בתחום חשוכי בנים שלא היינו יכולים לעשות לפני שנים, ויש היום טיפולי IVF שהרבה זוגות שלא יכלו להוליד היום הם יכולים להוליד, וזה בודאי שלא כדרך הטבע של הריון, וזה ודאי שאין חיוב מצד הדין להוליד באופן זה, שהחיוב הוא לעסוק במצות פו"ר, ודרך זה אינה מצות פו"ר ובודאי לא דרך חיובית, אלא שי"ל שאף שאין בזה חיוב אבל יש בזה קיום ובודאי מקיים מצות שבת, אלא שאנשים שהם חשוכי זרע רוצים לעשות כן בשביל שיהיו להם ילדים, וידוע שחלק ניכר מגדולי ישראל מלכתחלה התנגדו לכל ההמצאה הזו, ומלבד שיש בזה שאלות הלכתיות, אבל גם מצד ההשקפה י"ל שמי יימר שזה רצוי לפני הקב"ה, והגדולים האלו ייעצו את מי ששאלום שלא לעשות כן, ונראה לע"ד הטעם שהוא משום שא"א לדעת איך יגדל הבן הזה, מי יאמר שהוא יהיה בן שיתן נחת רוח להקב"ה, ולכן בשלמא אם יש בזה מצוה אז בודאי אין זה חשבון, אבל מכיון שמן הסתם אין בזה מצוה א"כ זה כבר נכנס בחשבון שמים, וא"כ מי יימר שזה דבר הראוי, ואפילו הגדולים בארה"ב שהתירו את המעשה הזה, אבל תמיד היה שעשו כן פעם אחת או אולי פעמים בשביל לקיים בן או בת, אבל היום אני שומע מאנשים שיש להם כבר 6-7 ילדים, אבל מכיון שהאשה מתבגרת ממילא שוב אין ביכולתה ללדת בדרך הטבע ולכן נכנסים לפעולה זו, וזה דבר חדש אשר לר' שעורים אבותינו, ובודאי לפי מה שביארנו יש להסתפק טובא אם זה באמת רצון הבורא, או אדרבה יש להמליץ ע"ז בהדי כבשא דרחמנא ל"ל, שאין לנו להכנס בחשבונות של שמים, שאנחנו רק מקיימים מצוות, ואם אין זה מצוה זה כבר לא מעסקנו, כנלע"ד ברור.

שהקב"ה מבטיח לו שהוא יעשה נס שלא כדרך הטבע וישנה את מזלם, ולזה אמר א"א להקב"ה שהוא לא רוצה שישנה את המזל ואת הטבע בשביל להוליד בנים דלא מעלי, וזה לא שייך כלל למצות פו"ר בדרך הטבע שבוזה ודאי אסור לעשות חשבונות שהרי יש מצוה לפניו ולא שייך חשבונות על מצוות אבל ודאי שייך חשבונות כאשר זה נוגע לשינוי הטבע דלא כפי דרכו של עולם, שהרי שינוי הטבע זה חשבון שמים, ולכן בחשבון שמים בודאי אפשר לחשבן בזה, שהרי זה לא שייך למצוות, ולפ"ז פשוט שהח"ח לא אמר לאלו שבאו אליו שלא לעסוק במצות פו"ר, ח"ו לומר כן, שבודאי לפי דרך הטבע אסור לאדם לחשבן חשבונות של שמים ועליו לעסוק במצוות בלי חשבון, אבל אלו שבאו להח"ח שיתפלל עליהם הכוונה בזה שהם אמרו להח"ח שבדרך הטבע זה לא עובד אבל מכיון שתפלת הח"ח רצויה לפניו יתברך, ובכח החכם לשנות את הטבע ע"י כח תפלתו, ממילא ע"ז אמר להם הח"ח שזה כבר חשבון שמים, ומכיון שכן מותר לעשות חשבונות, וא"כ לפי החשבון הרי הילד יהיה קומוניסטי, ולכן אני לא אתפלל, אבל בודאי האדם עצמו צריך לעשות מה שהוא צריך לעשות בלי שום חשבון. ולפ"ז אין כל סתירה בין המדרש והגמ', שהגמ' מיירי בדיני אדם, והמדרש מיירי בדיני שמים, ובזה יש לנו הוראה מרבינו הח"ח איך אנו צריכים להתנהג.

וזה כעין שהסביר בחידושי מרן הגרי"ז הלוי מה שאמרה רבקה ותאמר א"כ למה זה אנכי מפני צער העיבור, דתימה וכי משום צער העיבור לא רצתה ללדת ילדים לאחר כ"כ הרבה שנות עקרות, וביאר הגרי"ז שמכיון שכשאשר עברה על פתחי ע"ז היה העובר מפרקס, א"כ חששה רבקה שהבן יהיה עע"ז, ומכיון שאשה אינה מצווה בפו"ר א"כ מותר לה לעשות חשבון, דישעיה הוכיח את חזקיה שאסור לו לחשבן משום שיש לו מצות פו"ר, אבל זה לא שייך אצל רבקה, ולכן אמרה למה זה אנכי, כלומר על יצחק ל"ק שהוא מצווה, אבל מכיון שאני אינה מצווה א"כ מ"ט שאביא לעולם בן